



The Armenian Center
for National and International Studies

Ուզմավարական եւ ազգային հետազոտությունների
հայկական կենտրոն

Армянский центр стратегических и
национальных исследований

ԱՆՁԱԿԱՆ ՈՉԻՆՉ. ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՏԱՄՆՅԱԿԸ

ՐԱՖՖԻ Կ. ՅՈՎՐԱՆՆԻՍՅԱՆ

5 մարտի 2009թ.
Երևան

Ներկայացված տեսակետները միմիայն անհատ հոդվածագիրներին են, եւ կարող են չհամընկնել կենտրոնի դիրքորոշումների հետ:

© 2009, Ուզմավարական եւ ազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոն:
Հոդվածի կամ նրա առանձին հատվածների հրապարակումը առանց ՈՍՀՀԿ-ի գրավոր թույլտվության՝ արգելվում է:

© 2009, Армянский центр стратегических и национальных исследований.
Публикация статьи или отдельных ее частей без письменного разрешения АЦСНИ запрещена.

© 2009, Armenian Center for National and International Studies.
This publication may not be reproduced or published, in whole or in part, without the express written consent of the Center.

ԱՆՃՆԱԿԱՆ՝ ՈՅԻՆԸ. ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՏՊԱՍՆՅԱԿԸ

ՐԱՓՖԻ Կ. ՅՈՎԻԱՆՆԻՍՅԱՆ

Փաստը, որ հայրենադարձը՝ գրեթե մեկ դար առաջ ցեղասպանության վերապրողների շառավիղից կտակված՝ հիշատակի ժառանգություն ստացած ամերիկածին մի հայ, հարկադրված է վերնագրել իր մտքերը, կիզակետում պահելով Թուրքիան, եւ ոչ Հայաստանը, բացահայտում է առավել մեծ խնդիր, խորունկ մի վերք եւ ուշացած հրամայական՝ կամրջելու պատմության ողբերգական վիհի երկու կողմերը:

Նոր Հայաստան՝ 1991 թվականից ի վեր անկախացած իր երբեմնի պետականագերծ կարգավիճակից, իմ հանապազ կյանքն է, ինչպես նաև իմ համարադաքացիների ամենօրյա արժանապատվության, ծշմարիտ ժողովրդավարության, օրենքի գերակայության հասնելու բաղձանքը եւ կեղծ ընտրություններին ու իշխանության կոռուպցիային, ամբարտավանությանն ու անպատասխանատվությանը մեկընդմիշտ վերջ դնելու հանձնառությունը: Չարաչար տառապելով անցյալում՝ սկսած Օսմանյան կայսրությունից մինչեւ Խորհրդային Միություն, այսօր հայ ժողովրդը ճակատագրի հեգնանքով իր խսկ հանրապետությունում գրկված է այն նույն իրավունքներից ու ազատություններից, որոնցից տեսապես եւ բանի ուժով նրան գրկել են օտար կայսրությունները: Հայաստան արժանի է բարեխիղճ կառավարման ու առավել բարձրակարգ ղեկավարման, եւ այդ ժամանակը մի օր գալու է անտարակույս:

«Սերունդ հաջորդը» ո՞չ զոհ է, ո՞չ հպատակ եւ ո՞չ էլ այլեւս անհավատ «միլիեր»: Մեզ պետք չէ նվաստացուցիչ խնդրագրերով հայցել հզոր եւ ինքնակարեւորված աշխարհի բարեհաճությունը, ում շահերը հաճախ գերիշխում են սեփական սկզբունքների վրա, եւ ում աշխարհաքաղաքականությունը կլանել է իրենց խսկ հոչակած «ազատություն եւ արդարություն բոլորի համար» արժեքները: Սպառվել են հաճոյանալու մնացած եղանակները:

Եվ այսպես՝ մաքուր խղճով ու բարյացակամությամբ ես ակնկալում եմ, որ Թուրքիան եւ իր վարչակազմը կընդունեն արդի բազում մարտահրավերները, եւ այս նպատակով առաջարկում եմ պարզ իրողությունների, բայց ոչ մերկապարանոց պատվիրանների մի ցանկ, որը կօգնի կենսակոչելու նոր շրջափուլ՝ ուղղված տարածաշրջանային փոխըմբռնման հաստատմանը եւ այնպիսի խաղաղ աշխարհակարգի իրականացմանը, որը չի հանդուրժում թե՛ զոհերի եւ թե՛ զոհեր պատճառողների առկայությունը:

1. Յոթ չափիր, մեկ կտրիր: Այս հիմ ասացվածքը հստակ դաս է ժամանակակից պաշտոնյաների համար: Մինչ «ուսուցողական հրթիռներով» գրոհելը՝ լինի դա Դավոսում կամ այլուրեք, ի շարս ուրիշների բացթողումների դատապարտման, նախ գիտակցեք ձեր նախատինքների բովանդակությունն ու հետեւանքները եւ մտածեք դրանք արտահայտելու ձեր իրավասության մասին: Սա ներ հայկական պնդում չէ. այն պարունակում է բոլոր համապատասխան գործոնները՝ ներառյալ Կիպրոսը, քրդերը, ասորիները, ալեւիները, հրեաները եւ այլ փոքրամասնություններ: «Բոնազավթումը» ամենավերջին եզրույթը պետք է լինի թուրք ներկայացուցիչների համար, ովքեր այն կիրառում են տարբեր ուժագծերով միջազգային ամենատարբեր ասպարեզներում, քանի դեռ մեկ ուրիշը նրանց մոտ չի դիմագերծել երեսպաշտության դասագրքային սահմանումը: Պահպանեք արժանապատվությունը, բայց զգույշ առաջ շարժվեք, որովհետեւ պատմությունը հզոր եւ մնայուն նախարեալ է:

2. Ներհայեցողություն: Ժողովրդավարությունները վաստակում են ներքին հաջողություն, հավակնորդները հասնում են եվրոպական սերտաճման, եւ երկրները տարածաշրջանում առաջնորդ են դաշնում սոսկ այն ժամանակ, երբ ունենում են այս գործընթացն անցնելու քաղաքական խիզախություն ու բարոյական տոկունություն։ Դեմ հանդիման ելեք ինքներդ ձեզ, ձեր սեփական վարքին եւ այն պետության հետագծին, որի անունից ներկայանում եք։ Կարեւոր են ոչ միայն հաջողության պատմադեպերն ու հապարտության դրվագները, այլեւ ամբողջ համայնապատկերը։ Ազնիվ ու համարձակ եղեք այդ հարցում։ Դուք ունեք տասնամյակներ ի վեր շարունակվող ժխտողականությանը վերջ դնելու ներուժը։ Քաղաքացիական հասարակության շրջանում վերջին միտումները՝ թեպետ երկչոտ ու նախնական, այդ մասին են վկայում։

3. Հայոց ցեղասպանությունը: Մի տանջվեք ելքեր որոնելիս, պատասխանատվությունը վերցրեք ձեր ուսերին։ Այնքան մեծաքանակ են ԱՄՆ Ազգային եւ Բրիտանական պետական պահոցներում, թեյ դ’Օրսեյում (Ֆրանսիայի արտաքին գործերի նախարարությունում), նույնիսկ գերմանական ռազմական արխիվներում այդ մասին վկայող փաստաթղթերը, որ ինքնարերաբար ի դերեւ կարվեն տարիների ընթացքում կուտակված պաշտոնական ժխտման բոլոր պնդումները։ Սակայն սա միայն թղթաբանությունն է։ Ամենազագրելի վկայությունը 20-րդ դարի առաջին ցեղասպանության կամ, Ամերիկայի այն ժամանակվա դեսպանի խոսքով ասած, «ցեղային բնածնջման» ակնբախ միջոցով մեկ միլիոնից ավելի մարդկային կյանքերի սպանդը չէ միայն։

4. Հայրենասպանություն: Որքան էլ ամհավատալի ինչի, ցեղասպանությունից առավել վատթարը կանխամտածված կերպով մի ամբողջ ժողովրդի բռնազրկումն է իր բնօրրանից։ Եվ իենց դա է կատարվել։ Ինչը հավասարազոր է Հայոց մեծ հայրենազրկմանը՝ ավելի քան չորս հազարամյակ ժառանգական իր հայրենիքուն ապրող մի ազգ (պարբերաբար իր սեփական ինքնիշխան թագավորություններն ունեցող եւ ավելի հաճախ որպես կայսրությունների կողմից բռնազավթված հպատակ հանդիսացող) ընդամենը ամիսների ընթացքում վայրագաբար, բառացիորեն, ամբողջապես արմատախիլ արվեց սեփական հողից ու ոչնչացվեց։ Այդպիսով՝ տների ու տարածքների, եկեղեցիների ու վանքերի, դպրոցների ու համալսարանների, գրադարանների ու հիվանդանոցների, կալվածքների ու շինությունների ավարառությունը՝ աննախադեպ լինելով մարդկության պատմության մեջ, մինչ օրս հանդիսանում է սպանություն ոչ միայն մի ժողովրդի, այլեւ մի քաղաքակրթության, մի մշակույթի եւ ժամանակի քննությունը բռնած մի ողջ կենսակերպի։ Ահա թե ինչն է, որ այս ամենը ցեղասպանություն կամ այլ անվանք կոչելու բանավեճը դարձնում է անհերեթ, անկարեւոր եւ երրորդական։ Մի ողջ հայրենիք բզկտվեց Թուրքիայի Հանրապետության նախահոր կողմից՝ աշխարհի հայացքի ներքո, եւ այժմ մենք բանակցում ենք մի բառի շուրջ։ Իսկ այդ բառեզրն անգամ չի պարփակում ոճրագործության բուն խորքն ու ծավալը։

5. Մաքրագործվել: Սա է առաջ ընթանալու միակ ուղին։ Սա սպառնալիք չէ, այլ պարզորոշ մի փաստ։ Մի վախեցեք արդարության գնապիտակից։ Հայերի կորցրածն անգին է։ Հակափատարկների ու տարաբնույթ հանճնաժողովային ձեռնածությունների միջոցով եղերական այս ժառանգությունից բնազրուեն ու շարունակաբար խույս տալու փոխարեն անդրադարձեք իրական դիպաշարին։ Եվ փոխանակ բողոքարկելու կամ կանխատեսելու հայոց հավանական պահանջները, ապավինեք ձեր սեփական քննադատական ինքնադիտողությանը եւ ինքներդ ասացեք, թե ինչ եք նախատեսում՝ ուղղելու սխալը, փոխատուցելու ու կրթելու, վերակենդանացնելու ու վերականգնելու, նաև տոնելու արդի Արեւելյան Թուրքիայի հայկական ինքնությունը, այո՛, դուք, մենք եւ Հրանտը՝ միասին։ Վերջապես

ձեռնարկեք իրական հաշտեցման տանող ձեր առայժմ չարած քայլը՝ հիմնված դաժան ճշմարտության եւ անկեղծության նորարար հորդորի վրա:

6. Այլեւս երբեք: Իրականության ճանաչման վարձքն ավելի ծանրակշիռ է, քան դրանից բխող վտանգները: Ցավոք, Ողջակիզման ինքնատիպությունը ոչ թե «Շոա»-ն էր իր ողջ նենգության մեջ, այլ հետպատերազմյան Գերմանիայի վարքագծուն արտահայտված հանձնառությունը՝ ճանաչել պատմությունն ու ինքն իրեն, պատասխանատվություն ստանձնել նախորդ վարչակարգի կողմից կատարված ոճրագործությունների համար, սգալ ու հարգել, ներողանտություն հայցել ու վարձահատույց լինել եւ սույն վարքականոնը ներդնել հանրային գիտակցության ու պետության մեթոդաբանության մեջ: Այսօր Գերմանիան՝ որպես ժողովրդավար աշխարհի լիդերներից մեկը, միայն շահել ու զարգացել է իր այդ արժանավայել պահվածքի շնորհիվ: Բրանդի ծնրադրությունը չպետք է մնա որպես եզակի օրինակ: Եվրոպական ապագա խոստացող նոր Թուրքիայի ճշմարտացի առաջնորդը թերեւս նույնկերպ գործի՝ ոչ թե զիջելով, այլ էապես արտացոլելով իր եւ իր ազգի հպարտությունն ու պատիվը: Իմ մեծ մայրը՝ օրդուցի փոքրիկ Խնկենին, ով բարեբախտաբար չկիսեց իր ընտանիքի դաժան ճակատագիրը՝ ցեղասպանությունը վերապրելով իր թուրք հարեւանի օրինյալ վեհանձնության շնորհիվ, չափրեց այնքան, որ տեսնի այդ օրը:

7. Ուժի քաղաքականությունը: Թուրքիայի դաշնակիցները կարող են նրան օգնել այս ճանապարհին: Վաշինգտոնը եւ իր անդրատլանտյան գործընկերները, Եվրոպական Միությունը, մահմեդական աշխարհը կամ էլ, նույնիսկ, Մոսկվան, որին Անկարան վերջերս զարմանալիորեն մերձենում է, միգուցե ազդարադի, որ մեր թվարկության երրորդ հազարամյակուն աշխարհը պիտի դեկավարվի կանոնների եւ ուղենիշների մի այլ արժեհամակարգով, որ ուժը պետք է հարգի իրավունքը, որ մարդկության դեմ ցանկացած ոճրագործություն կամ դրա ուրացումը չի հանդուրժվելու: Օբանայի վարչակազմը կրում է բեռը՝ միաժամանակ ունենալով լույսի այս լիդերության անհրաժեշտ կարողականությունը: Եվ այն շուտով ու կրկին քննության կդրվի:

8. Թուրքիա եւ Հայաստան: Այս ինքնիշխան դրկիցները պատմության ողջ ընթացքում երբեւէ երկողմ համաձայնության չեն եկել: Լինի դիվանագիտական, տնտեսական, քաղաքական, տարածքային կամ անվտանգության հաստուկ՝ իրենց փոխհարաբերություններում որեւիցե ոլորտ, կամ նույնիսկ դրանց բացարձակ բացակայությունը, չի կարգավորվում զուտ երկու հանրապետությունների շրջանակում՝ ազատ, արդար եւ ուղղակի համաձայնությամբ: Աղդ, ժամանակն է: Յետեւաբար, պաշտոնական շփումների ու երկողմ հանդիպումների գործընթացը, որն ի հայտ եկավ 2008թ. սեպտեմբերին Թուրքիա-Հայաստան ֆուտբոլային խաղի հետքերով, պետք է հաշվի առնի այս բացը եւ կառուցի երկխոսությունն այնպես, որ անցյալի բաժանումներից ոչ թե պետք է փախչել, այլ հարկ է կամրջել դրանք՝ անհապաղ եւ առանց նախապայմանների հաստատելով դիվանագիտական հարաբերություններ, առ ոչինչ համարելով Թուրքիայի կողմից ապօրինաբար հարուցված սահմանային շրջափակումը, ինչպես նաև իրագործելով բաց ու բաժանարար բոլոր հարցերի համալիր քննարկում ու բանակցված հանգուցալուծում՝ հիմնված պատմության ընդունման եւ դրա կրկնությունից երաշխավորված ապագայի հանձնառության վրա: Իսկ երկխոսության իրողությունը, որքան էլ առերես խրախուսական լինի, չպետք է հանդիսանա որպես կեղծ արդարացում՝ կասեցնելու համար երրորդ կողմի խորհրդարանների եւ, մասնավորապես, ԱՄՆ Կոնգրեսի որոշումները կամ բանաձեւերը, որոնք պարզապես ջանում են վերահաստատել պատմական ճշտարարությունը: Այսպիսի վարքագիծը՝ հեռու լինելով շատերի ակնկալած պետականավայել քաղաքականությունից, կիակասի տվյալ հաշտեցման նպատակին ու ոգուն:

9. Անցյալը՝ որպես ներկա: Յայկական ներկա պետությունն ընդգրկում է փոքրիկ մի մասն այն ընդարձակ պատմական բարձրավանդակի, որտեղ հայերն ապրել են դեռեւս Քրիստոսից առաջ՝ դարերի խորքից հասնելով մինչեւ հայրենիքի եւ մարդկության համապարփակ օտարումը, որն էր 1915-ը: 70 տարի շարունակ գոյատեւելով իրեւ ԽՍՀՄ ամենափոքր հանրապետությունը՝ Խորհրդային Յայաստանը միակ մնացորդային մասնիկն էր հայրենի այն ժառանգությանը, որում 1921 թվականի Խորհրդային-թուրքական համաձայնագրերով (Մոլոտով-Ռիբենտրոպի հայկական համարժեքները) հայերին թույլատրված էր սոսկ տեղ ունենալ՝ պահպանելով իրենց հավաքական գոյությունը Կրեմլի իրավասության տակ: Նույնիսկ այնքան ակնհայտ հայկական օրրանները, ինչպիսիք են Լեռնային Ղարաբաղն ու Նախիջենանը, անջատվեցին բոլշևիկ-քեմալիստական մեղսակցությամբ եւ Ստալինի՝ «քաժանիր, որ տիրես» մտավարժանքին ի տրիտուր, բռնի դիկտատով Ենթարկվեցին Խորհրդային Աղորեցանի վերահսկողությանը: Ուստի, որքան էլ տարօրինակ թվա, նկատի առնելով Աղորեցանի հետ Թուրքիայի էրնիկ ազգակցությունը, արդի Թուրքիան Կովկասում նույնպես ունի իր հնացած ուղեգծերը նորովի շտկած քաղաքականությամբ փոխարինելու հիմնախնդիր: Այս բարձր պարտականությունը վերաբերում է ոչ միայն ի նպաստ Յայաստանի Յանրապետության հետ որպես բարելավված եւ մաքրագործված հարաբերակարգի, այլև ի հարգանս տարածաշրջանային նոր իրողությունների:

10. Լեռնային Ղարաբաղ՝ ծովից ծով: Յայերենում Արցախ անունով Յայկական բարձրավանդակի արեւելյան այս եզերքը Խորհրդային Աղորեցանից անկախացավ 1991 թվականին՝ ԽՍՀՄ օրենսդրության, միջազգային իրավունքի եւ Մոնթեվիդեոյի Կոնվենցիային խստիվ համապատասխան: Ի հեճուկս ազատության եւ ինքնության համար «Դավիթ-Գոլիհաթի» հանգույն մղված պայքարի հավանականություններին, նրա ժողովուրդն արիաբար պաշտպանեց իր օջախներն ու տները նախ՝ սադրանքների ու ջարդերի դեմ, ապաեւ՝ քաղաքացիական թիրախներով արձակված «Գրադ» տեսակի հրթիռների, գնդիկավոր ռումբերի ու օդային այլ անխտրական ռմբակոծումների, եւ վերջապես՝ ի պատասխան նախահարձակ ամբողջական պատերազմի, որը մեկտեղել էր աղորեցանական զինված ուժերը, թուրք ռազմական խորհրդատուններին եւ նրանց միջոցով նաեւ՝ ՆԱՏՕ-ական զինամթերքը, «մոջահեթ» վարձկաններին ու Խորհրդային զորքերից ածանցված որոշ անկանոն միավորումների:

Արդի պատմության ողբերգականության տեսակետից գրեթե հրաշք է թվում այն, որ Արցախի հայերը կարողացան հաջողությամբ պաշտպանել հայրենի հողը, հետագա հարձակումներից ապահովագրել իրենց սահմանները եւ, ի վերջո, դիմակայել չափն անցնող հակագրող կենսագործելով գայթակղությանը՝ 1994թ. մայիսին Աղորեցանի հետ ստորագրելով զինադադարի պայմանագիր: Ի տարբերություն Նախիջենանի (որտեղ այսօր ոչ մի հայ չի մնացել, եւ որտեղ հայկական մշակութային ժառանգության նույնիսկ ամենավերջին նշույլը սրբապոծվեց ու ոչնչացվեց վերջերս՝ 2005-ի դեկտեմբերին, աղորեցանական պետության պաշտոնական քաղաքականության կիրառմամբ), Լեռնային Ղարաբաղը պահպանեց իր սեփականը եւ, որ բացարիկ է, թոթափեց հայատակեցման ու գաղութացման ստալինյան ժառանգությունը: Թուրքիան՝ որպես համայն աշխարհում Աղորեցանի հավատարմատար ու քաղաքական երեց ռահակից, պետք է հարգի Ղարաբաղի ընտրությունը՝ նրան ներգրավելով բոլոր ծրագրերում ու նախաձեռնություններում, որոնք դրվում են տարածաշրջանային հարցերի բանակցային սեղանին: Իհարկե, դիվանագիտական օրակարգը շարունակում է ներառել այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են գաղթականների վերադարձը իրենց բնակավայրեր, հաղորդակցությունների վերաբացումը, ապառազմականացումն ու

խաղաղապահությունը, տարածքային շտկումներն ու անվտանգության երաշխիքները: Սակայն սրանցից ոչ մեկը չի կարող իրագործվել՝ եւ չի իրագործվելու միակողմանիորեն կամ ի շահ լոկ մեկ կողմի: Փոխադարձությունը առանցքային նախադրյալ է յուրաքանչյուր կատեգորիայում, որից էլ բխում է, որ կողմերի միջեւ վերջնական համաձայնագիրը, ինչպես նաեւ հետեւող պայմանակարգը պետք է ընդգրկեն հավասարապես բոլորին՝ Կասպից ծովից մինչեւ Սեւ ծով: Օրինակ՝ երբ քննարկվում է գաղթականների եւ նրանց ժառանգների՝ կամավոր վերադարձալու երաշխավորված իրավունքը կամ կանոնավոր երթեւեկության վերագործարկումը, այսօրինակ դրույթների ու անվտանգության հարակից արձանագրությունների գործունեության շրջանակը պետք է ներառի Ադրբեջանը, Լեռնային Ղարաբաղը, Ղայաստանը եւ Թուրքիան: Այս լույսի ներքո եւս՝ Ադրբեջան-Արցախ դիմակայության արդարացի ու տեւական լուծումն ածանցվում է թուրք-հայկական հարաբերությունից եւ դրա զարգացման հեռանկարից:

Անխուսափելի ինքնաբացահայտման ճանապարհին Թուրքիան, Ղայաստանի հետ նրա ապագան եւ նրանց անմիջական հարեւանությունը միասին ձեւավորել են մոլորակի ամենազգայուն եւ սեյսմիկ կառուցվածքային գոտիներից մեկը: Ներիմապերիալ շահերը եւ դրանք սպասարկող հում ուժն այլեւս չեն կարող կառավարել այդ գոտու հնարավոր տեղաշարժը: Ազնվությունը, արդարադատությունը եւ մի փոքր էլ պարկեշտությունը միգուցե ի զորու լինեն փրկելու այս օրը: Եվ մեր աշխարհը:

Ղայաստանի առաջին արտգործնախարար Ռաֆֆի Կ. Ղովհաննիսյանը Ռազմավարական եւ ազգային հետազոտությունների հայկական կենտրոնի հիմնադիրն է: